

dh
könyvek

DOKTORI ÉS HABILITÁCIÓS
É R T E K E Z É S E K

LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT

Ingázó diákok

avagy tanulási célú ingázás
az osztrák–magyar határ mentén

FAKULTÁS KIADÓ

Langerné Buchwald Judit

Ingázó diákok

dh

könyvek

DOKTORI ÉS HABILITÁCIÓS
É R T E K E Z É S E K

Sorozatszerkesztő
Erőss Zsolt

LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT

Ingázó diákok

avagy tanulási célú ingázás
az osztrák–magyar határ mentén

Fakultás Kiadó

Budapest, 2017

Lektorálta
MRÁZIK JULIANNA PhD, habilitált egyetemi docens
GYÖRE GÉZA PhD

Borítóterv
KOROKNAI LILLA

Kiadja a Fakultás Kiadó (Print & Pixel House Kft.)
Felelős kiadó a kft. ügyvezetője

ISSN 2560-1555
ISBN 978 615 5848 01 8

© Langerné Buchwald Judit
© Fakultás Kiadó

Tartalom

ELŐSZÓ	9
MAGYAR GYEREKEK AZ AUSZTRIAI ÓVODÁKBAN ÉS ISKOLÁKBAN	13
Tanulási célú vándorlás és ingázás az osztrák–magyar határ mentén	16
A kutatás módszerei és a vizsgálati minta	18
MAGYARORSZÁG ÉS AUSZTRIA OKTATÁSI RENDSZERE	22
A magyar oktatási rendszer	22
Az osztrák oktatási rendszer	24
Az osztrák és a magyar oktatási rendszer összehasonlítása	28
A MAGYAR ÉS AZ OSZTRÁK OKTATÁS EREDMÉNYESSÉGE A NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATOK TÜKRÉBEN	30
A PISA mérések eredményei 2000–2016 között	30
A TIMMS mérések eredményei 1995–2011 között	34
A PIRLS mérések eredményei 2006 és 2011 között	35
Ausztria és Magyarország eredményei a nemzetközi kompetenciaméréseken	36
A SZÜLŐK ÓVODA- ÉS ISKOLAVÁLASZTÁSI MOTIVÁCIÓI	37
A szülők óvodaválasztását meghatározó tényezők	37
A szülők iskolaválasztását meghatározó tényezők	40
AZ INTÉZMÉNYEK FOGADÓKÉSZSÉGE ÉS A MAGYAR GYEREKEK INTEGRÁCIÓJA	53
Az óvodák és az iskolák fogadókésztsége és a felvétel feltételei	53
A magyar gyerekek integrációja az ausztriai óvodákban és iskolákban	57
A magyar gyerekek közösségi beilleszkedése	62
A pedagógus szerepe a magyar gyerekek beilleszkedésében és integrációjában	66
A magyar tanulókkal szembeni negatív viszonyulások	66

A NÉMET NYELV ELSAJÁTÍTÁSA ÉS A NYELVTUDÁSBELI	
HÁTRÁNYOK KEZELÉSE	70
Az óvodáskorú gyerekek nyelvi fejlődése	70
Az iskoláskorú gyerekek nyelvi fejlődése	72
A nyelvtudásbeli hátrányok kezelése – német nyelvórák	75
A gyerekek jelenlegi nyelvtudása és nyelvhasználati szokásaik	79
A MAGYAR GYEREKEK KÉTNYELVŰVÉ VÁLÁSA	
Mikor beszélhetünk kétnyelvűségről?	82
Kétnyelvűvé válás az ausztriai óvodába és iskolába járás során	84
A kétnyelvűség és az identitás kérdése	87
NEVELÉS ÉS OKTATÁS AZ AUSZTRIAI ISKOLÁKBAN	
Idegennyelv-tanítás	90
Tanulásszervezési formák és tanítási módszerek	92
A tanulói teljesítménymérés formái és elvei	95
A tanulói teljesítmény értékelésének formái és elvei	98
A szülő – tanár kapcsolattartás formái és a szülők tájékoztatásának módjai	100
A mindennapi iskolai élet	101
A MAGYAR ÓVODÁSOK ÉS DIÁKOK NEMZETI ÉS NYELVI IDENTITÁSRA	
NEVELÉSE AZ OSZTRÁK NEVELÉSI-OKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN	
Nemzeti identitás – európai identitás	103
A nemzeti identitás alakulása	107
Nemzeti identitásra nevelés a magyar és az osztrák közoktatás keretei között	108
A nemzeti identitás és nemzeti identitásra nevelés jelentősége a családban	119
Nyelvi identitás – a magyar tanulók anyanyelvi nevelése az ausztriai iskolákban	123
A MAGYAR TANULÓK TERMÉSZETES NEMZETI IDENTITÁSA	
A természetes nemzeti identitás vizsgálata	126
Az ingázó diákok identitásstruktúrája	129

TARTALOM

A SZÜLŐK ÉS A GYEREKEK PÁLYAASPIRÁCIÓI ÉS SIKERNARRATÍVÁI	135
Az iskolaválasztás, a karrier és a siker összefüggései	135
A szülők és a gyerekek pályáaspirációi	136
A szülők és a gyerekek sikernarratívái	141
AZ AUSZTRIAI ÓVODÁZTATÁS ÉS ISKOLÁZTATÁS RÖVID- ÉS HOSSZÚ TÁVÚ HATÁSAI	144
FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK	148
Szakirodalom	148
Források	150

Előszó

A kötet azokat a jól megragadható entitásokat gyűjtötte egybe, amelyek a szerző pedagógiai, kutatói munkásságának pillérei. Az előszó szempontja az volt, hogy e tartóoszlopok közül hetet kiemeljen, amelyek különös aktualitással bírnak napjainkra nézve, s amelyek a kötet koherenciáját adják. Egy áttekintő, összefoglaló kötet, amely felveti a *vonatkozó reflexiók* kérdését. Furcsa, érdekes, nehéz korszakban írta meg e kötetet a szerző. Minden kor elmondhatja magáról, hogy furcsa, nehéz és érdekes. Ugyanakkor mára a lokális, a mezoszintű (nemzeti) és a nemzetközi rendszerszintű pedagógiai mérések, amelyek a tanulási eredményességet mérik és az oktatás hatékonyságára, sikerességére és méltányosságára mutatnak rá, megadják a kereteit az oktatásról való gondolkodásnak, kumulált következtetései megszabják a pedagógiai paradigma továbbélésének tartalmait.

Az Ingázó diákok, avagy tanulási célú ingázás az osztrák–magyar határ mentén című monográfia valójában két kötet.

A fejezetben, amely „A magyar gyerekek az ausztriai óvodákban és iskolákban” címet kapta, a szerző leírja, hogy az ausztriai óvodába és iskolába járó magyar gyermekek számát tekintve az elmúlt években folyamatos emelkedés tapasztalható. Ez a tény eszünkbe juttatja azt az adatot, miszerint egy tanévben megközelítőleg 2800 gyermek, tanuló hiányzik – külföldre távozás miatt – a hazai oktatási intézményekből. Ez a magántanulói státuszban lévő hatévesek nyolcvan százaléka. Ugyanitt olvashatjuk, hogy az osztrák iskolában folyó nevelés, oktatás vonzóbb a környező országokban élők számára a saját országuk közoktatási intézményei által nyújtott oktatásnál, nevelésnél. Ez a neveléskutatásban felveti azt a kérdést, milyen módon tehető vonzóvá a hazai iskoláztatás – legalább a határmenti tanulók számára. Aki ezt elolvassa, közvetve arról is informálódik, hogy a hazai intézményes nevelés nem vonzó.

A tanulási célú vándorlás és ingázás vizsgálata kapcsán szembevetendő az a módszertani sokféleség, amellyel a szerző, kutató megközelítette a vizsgálat tárgyát. A kutatási eszköztár összehasonlítást, dokumentumelemzést, tartalomelemzést alkalmazott, valamint félig strukturált interjúkat is. Így a nyers, kijózanító adatok mellett egyfajta kutatómódszertani enumerációt is kapunk, mégpedig arra nézve, hogy a legközelebb a valós következtetésekhez kutatási

stratégiával és módszertannal jól körülbástyázott vizsgálat során juthatunk. Ez még inkább hitelesíti az adatokat, de a konklúziókat is. Nem csupán eszköztárban, hanem elemzési szempontjai tekintetében is gazdag a téma vizsgálata: a két oktatási rendszer intézményeinek átjárhatóságát, a nemzetközi kompetenciamérések eredményeit, a szülők óvoda- és iskolaválasztási motívációit, a fogadókészséget, a felvételi követelményeket, a nyelvi fejlesztést és az iskolai integrációt, valamint a beilleszkedés kérdéskörét foglalja össze, teljes képet nyújtva az osztrák –, ezáltal, s mindezen keresztül, sokszor csupán közvetetten és észrevétlenül, mindössze utalásszerűen a hazai – intézményes nevelés épp-így-létéről.

Magyarország és Ausztria oktatási rendszere közötti, összehasonlításuk és eredményességük vizsgálata során felszínre kerülő azonosságok, egybeesések voltaképpen a két iskolafejlődés hasonlóságából erednek, s így magukon viselik annak specifikus jegyeit: mindkét oktatási rendszer fejlődése egyfajta kontinentális jelzővel írható le, amelynek jellemzői az iskolaválasztás korai koréve, a görög–római hagyományokig visszanyúlás, többnyire a tárgy és nem a tanuló tanítása, valamint, hogy a tanulói életutat nem egyéni képességei, igényei szabják meg, hanem az iskolarendszer útvesztői, leágazásai kényszerrendezik. A középiskola áll a centrumban, az odajutás determinálja az iskolarendszer lényegiségét. Figyelemre tart számot, hogy a közös, hasonló, bizonyos részeken megegyező történeti fejlődés mellett és ellenére melyek azok a kitérési pontok, ahol a két iskolarendszer eltér egymástól, ahol lényegi különbség mutatkozik. A kulcskifejezések: esély és komplex szemléletmód. Az iskola társadalmilag beágyazott entitás. E társadalmi beágyazottsághoz a viszonyulás kétféle lehet: offenzív és defenzív. Gyakorta ezt az iskola inkább *defenzívában folyamatos védekezésre berendezkedve* éli meg és izolátumként működik. Másfelől ugyanakkor e beágyazottság elfogadása azt okozza, hogy a társadalmi működés/nem működés szimptomáit az iskola is magán hordozza. A rendszerszintű nemzetközi pedagógiai mérések eredményeinek összehasonlítása alapján az osztrák iskola eredményesebb a magyarnál, ugyanakkor a két ország közötti különbségek nem mutatnak jelentős eltérést. Ez az adat inspirálja a kérdést: ha eredményesebb az iskola, vajon hatékonyabb és méltányosabb-e?

Amikor a szülők óvoda- és iskolaválasztási motívációiról esik szó a kötetben, a szülői indoklásokból is kitűnik, hogy a nyelvtanulás mellett a szülők és a gyerekek az osztrák iskolai nevelés és oktatás pozitívumának – szemben a magyar iskolákkal – a tanárok kedvességét, a kiszámíthatóságot és a stresszmentességet tartják. Azonnal megfogalmazódik az implicit ítélet: a hazai oktatás ily módon kevésbé vagy nem kiszámítható, stresszel teli, a tanárok attitűdje változásra,

változtatásra érett. Súlyos tény, amely a szülői beszámolókból kihallatszik: az a lehetőség azonban, hogy kizárólag a magyar oktatási rendszerben képzeljék el gyermekeik iskolai előmenetelét, nem fordult elő egyetlen megkérdezett szülő esetében sem.

Az intézmények fogadókészsége és a magyar gyerekek integrációja – integráció, beilleszkedés, kétnyelvűség.

Amikor a külföldre érkezéskor fellépő és az alkalmazkodás nehézségeivel összefüggő problémákról esik szó a kötetben, világossá válik, hogy az iskoláztatással összefüggésben is jelenvaló kérdések az identitás és annak önfeladás nélküli megtartása, valamint a befogadás problematikája. Érdekes kétirányúság figyelhető meg itt: a szülők túlnyomó részt a gyermekek feladatának tekintetik, hogy beilleszkedjenek az osztrák óvodai és iskolai közegbe, hangsúlyozottan tőlük elvárva a teljes körű alkalmazkodást, míg a fogadó iskolák nagy része – annak ellenére, hogy speciálisan, a magyar tanulók közösségi beilleszkedését elősegítő programok, pedagógiai eljárások nincsenek – általában törekszik arra, hogy az iskolába újonnan belépők változó programok mentén megismerhessék egymást. Ez – látszólag – két, egymásnak szembemenő törekvés. Mégis, amint a tanulói és szülői beszámolók tanúsítják, sikeres.

Idegennyelv-oktatás, kétnyelvűség. Tanulásszervezési módok. A fejezet olvasásakor az a képzetünk támadhat, hogy egy didaktika-tanulástani egyetemi tankönyv idevágó bekezdéseit olvashatjuk, amennyiben az osztrák oktatás minden szintjén és minden iskolatípusában érvényes alapelv a differenciálás alkalmazása, az egyéni tanulási sajátosságok figyelembe vétele, az egyéni tanulási tempó preferálása, a tanulási készség, képesség és stílus, az érdeklődés, az előzetes ismeretek előtérbe helyezése. Ez az oktatás épít a tapasztalatok, a kulturális környezet szimbiózisára, célja a kommunikációs és együttműködő képesség, az autonómia fejlesztése. Mindezt differenciált csoportszervezéssel és tananyagkínálattal, differenciált médiumok és oktatási segédletek révén éri el... Mindaddig vízióknak hathat mindez, amíg a szülői és tanulói megnyilatkozásokat, interjúrészleteket hozzá nem tesszük, alátámasztandó a fentieket. Az iskola szolgáltatásait igénybe vevők részéről megerősítést nyer: a personalizált, tanulóközpontú intézményes nevelés nem túlzóan idealisztikus felvetés, hanem a tömeges iskoláztatásban is megvalósuló, az osztrák iskolában működő gyakorlat.

Langerné Buchwald Judit monográfiája nem a veszteségek irányából közelít, amikor az ausztriai óvodáztatás és iskoláztatás hosszú távú következményeiről ír. Bár a szülők óvoda- és iskolaválasztásának fő motívuma a célnyelvi környezetben zajló intézményes oktatás és nevelés, ennek egyik eredménye a tanulók kétnyelvűvé válása, amely kétségtelenül mint erőforrás és mint adalék

jelentkezik a hazai értékek dúsulása szempontjából. A kétnyelvűséggel pedig szorosan összefügg a kétkultúráság – mint ahogyan azt az ingázó magyar diákok spontán nemzeti identitásának vizsgálata is igazolta –, a magyarországi lakhely, a családon belüli magyar nemzeti identitásra nevelés és az ausztriai iskola által közvetített egységes osztrák nemzeti kultúrának az ingázó diákok nemzeti identitásának alakulására gyakorolt hatása szintén mint hozzáadott érték jelentkezik a saját nemzeti kultúrában.

A kötet végére érve világossá válik egy átfogó, koherens körkép Ausztria intézményes neveléséről. Az iskolai mindennapoktól a tanulói sikerességen át a szülők intézményválasztási preferenciáitól az oktatási rendszer bemutatásáig. Ugyanakkor, észrevétlenül, egyidejűleg ugyanilyen összefüggő kép bontakozik ki Magyarország iskoláztatással összefüggő, az iskolaüggyel kapcsolatos jellemzőiről. Tán – kimondatlanul – mégis pontosabb ez az utóbbi rajz, mint az osztrák oktatási rendszeré. Pontosabb, mert hozzájárul a kutatási adatokhoz és szikár tényekhez a hazai tapasztalat, valóságérzékelés, s kiegészíti a pusztá vizsgálatot, s alkotja a vélekedést azzal határos meggyőződéssé. Nem direkt állításokon keresztül, ám az osztrák intézményrendszer tanulmányozása során a kötetben pontos útbaigazítást kapunk a hazai oktatás strukturális-tartalmi, helyenként feszítő kérdéseit illetően. Az osztrák iskolások sikeresebb tanulói teljesítményét elemezve – közvetetten a magyar tanulók oktatásának minőségére szerzünk rálátást.

Mint írtuk, az *Ingázó diákok, avagy tanulási célú ingázás az osztrák–magyar határ mentén* című kötet valójában két kötet.

Mrázik Julianna

Magyar gyerekek az ausztriai óvodákban és iskolákban

Magyarország 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozása óta lehetőség van – az Európai Parlament és a Tanács 200/4/38/EK irányelve az „Unió polgárainak és családtagjainak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról”, valamint az Európai Közösségek Tanácsa 77/486/EGK irányelve „a migráns munkavállalók gyermekeinek oktatásáról” alapján – arra, hogy a magyar állampolgárságú diákok az Európai Unió tagállamaiban ugyanolyan feltételek mellett tanuljanak az adott ország közoktatási rendszerében, mint a nem külföldi tanulók. Ennek hatására az elmúlt években egyre inkább megfigyelhető a nyugat-magyarországi régióban, hogy a szülők nem helyi, magyarországi óvodába és iskolába járatják gyermekeiket, hanem az osztrák–magyar határ túloldalán lévő ausztriai óvodákba és iskolákba. A jelenséget említi az *Oktatás a határok mentén* című is kötet, amelyben a nyugat-magyarországi határmenti oktatási kapcsolatok bemutatása kapcsán utalnak arra, hogy magyar gyerekek a tankötelezettség ideje alatt Ausztriába járnak iskolába (IMRE 1996, idézi ANDL – DOMINEK. MOLNÁR-KOVÁCS 2011: 102).

Az ausztriai óvodába és iskolába járó magyar gyermekek számát tekintve az elmúlt években folyamatos emelkedés tapasztalható. Az óvodába járó magyar gyermekek számáról nem áll rendelkezésünkre hivatalos adat, de az interjúk során kapott információk alapján következtetéseket tudunk levonni erre vonatkozóan. Egyrészt megfigyelhető az ausztriai óvodáztatás iránti érdeklődés megnövekedése, mivel a határmenti óvodákban az egy csoportra jutó magyar gyermekek létszámának maximalizálására volt szükség az osztrák gyermekek anyanyelvi nevelésének biztosítása érdekében. Másrészt az ingázó magyar gyerekek számára engedélyezett csoportonkénti 4-5 férőhelyet minden esetben betöltik, illetve ezen felül még olyan magyar gyerekek is kint járnak óvodába, akiknek családja rendelkezik ideiglenes ausztriai lakcímmel, így az ő óvodai felvételük kötelező.

A tankötelezettség ideje alatt iskolába járó gyerekekről ezzel szemben pontos statisztikai adatok állnak rendelkezésünkre a 2012/2013-as tanévtől kezdő-

dően. Ennek alapján szintén az ausztriai iskoláztatást választók számának folyamatos növekedése látszik, mely jelenleg meghaladja az ezer főt. A 2012/2013-as tanévben összesen 905, a 2013/2014-es tanévben 934, a 2014/2015-ös tanévben 977, míg a 2015/2016-os tanévben 1089 magyar anyanyelvű diák tanult az osztrák közoktatás valamely iskolatípusában. A magyar diákok Burgenland tartományon belüli területi megoszlását tekintve Neusiedl am See, Oberwart, Güssing, Eisenstadt-Stadt, Oberpullendorf, Eisenstadt-Umgebung, Mattersburg, Jennersdorf és Rust-Stadt körzetek oktatási intézményeibe járnak, elsősorban az elemi oktatást nyújtó Volksschule, valamint az általános vagy szakmai képzést nyújtó középfokú oktatás valamelyik iskolafokán tanulnak. Legkevesebb magyar diák a speciális képzést biztosító Sonderschule-ban vagy a 8. évfolyamhoz kapcsolódó Polytechnische Schule-ban tanul. Ebből is látszik, hogy a magyar tanulók a magasabb végzettséget, általában érettségit vagy érettségit és szakmai képzést is adó intézményekbe járnak.¹

A magyar gyerekek ausztriai iskoláztatására törvények által szabályozott keretek között van lehetőség. A tanköteles korú gyerekek iskolába járását az Európai Unió irányelveinek figyelembe vételével az adott ország oktatási törvényei szabályozzák. Magyarországon a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 91. § (1) bekezdése szerint „magyar állampolgár engedély nélkül folytathat tanulmányokat külföldön és tankötelezettségét külföldi nevelési-oktatási intézményben is teljesítheti. Nyilvántartás céljából azonban a tanköteles korú gyermeket be kell jelenteni a lakóhely, tartózkodási hely szerinti illetékes önkormányzat jegyzőjének, vagy ha már valamelyik magyar iskolában rendelkezik tanulói jogviszonnyal, a tanulmányok külföldi folytatását az iskola igazgatójának kell jelenteni. A külföldi tanulmányok alatt a tanuló magyarországi tanulói jogviszonya szünetel, azaz a KIR-ből kijelentik”.²

1 Statistik Burgenland Bildung 2012/2013 https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Publikationen/Jahresbroschueren/2830_Bildung2012hp.pdf

Statistik Burgenland Bildung 2013/2014 https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Publikationen/Jahresbroschueren/Bildung2013.pdf

Statistik Burgenland Bildung 2014/2015 https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Publikationen/Jahresbroschueren/Bildung2014.pdf

Statistik Burgenland Bildung 2015/2016 https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Land_und_Politik/Land/Statistik/Publikationen/Jahresbroschueren/Bildung2015.pdf – Utolsó megtekintés: 2017. 08. 13.

2 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 91 § (1)-(3) Forrás: http://www.complex.hu/kzldat/t1100190.htm/t1100190_25.htm Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

A törvény 92. § (9) bekezdése alapján a külföldön megkezdett és befejezetlen tanulmányok a magyar köznevelés iskolarendszerében folytathatók, a tanulmányok beszámításáról, továbbá a tanuló felvételéről az iskola igazgatója dönt. Ha a beszámítás kérdésében az iskola igazgatója nem tud dönteni, beszerzi az oktatásért felelős miniszter, szakképzés esetén pedig a szakképesítésért felelős miniszter véleményét.³

Ausztriában az iskolába járást a Schulpflichtgesetz és a Schulunterrichtsgesetz szabályozza. A Schulpflichtgesetz 1. §-a alapján minden olyan gyermekre vonatkozik az általános tankötelezettség, aki tartósan Ausztriában lakik. Azokra a tanulókra, akik csak átmenetileg tartózkodnak Ausztriában, nem vonatkozik a tankötelezettség, de jogosultak iskolába járni.⁴ A Schulunterrichtsgesetz 3. §-a alapján rendes tanulóként (ordentlicher Schüler) kell felvenni minden olyan tanulót a körzetileg meghatározott kötelező iskolába, amelyik azon túlmenően, hogy megfelel az adott iskolatípus által meghatározott követelményeknek, olyan szinten beszéli az adott iskola oktatási nyelvét, hogy az ott folyó tanítást követni tudja. Abban az esetben, ha a tanuló nem rendelkezik olyan szintű nyelvtudással, hogy az oktatást követni tudja, rendkívüli tanulóként lehet felvenni. Ennek időtartama legfeljebb egy év lehet, ami alatt a tanuló elsajátíthatja az oktatás nyelvét a szükséges szinten.⁵ A külföldi bizonyítványok elismertetését a Schulunterrichtsgesetz 75. §-a szabályozza, amely értelmében az eljárás az oktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozik.⁶ A nem német anyanyelvű tanulók iskoláztatására vonatkozóan Ausztriában a *Gesetzliche Grundlagen schulischer Maßnahmen für SchülerInnen mit anderen Erstsprachen als Deutsch* című kiadvány az irányadó, amelyben szabályozzák, hogy a nem német anyanyelvű tanulókat abban az esetben is fel kell venni Ausztriában iskolába, ha a tanuló tartózkodási helyzete nem tisztázott.⁷ Ausztriában az oktatásügy

3 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 92 § (9)-(10) Forrás: http://www.complex.hu/kzldat/t1100190.htm/t1100190_25.htm Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

4 Schulpflichtgesetz 2015. 08. 01-i állapot szerint Forrás: <http://www.jusline.at/index.php?cpid=ba688068a8c8a95352ed951ddb88783e&lawid=91&paid=1> Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

5 Schulunterrichtsgesetz 2015.08.01-i állapot Forrás: http://www.jusline.at/4_Aufnahme_als_au%C3%9Ferordentlicher_Sch%C3%BCler_SchUG.html Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

6 Schulunterrichtsgesetz 75. § Nostrifikation ausländischer Zeugnisse Forrás: http://www.jusline.at/75_Nostrifikation_ausl%C3%A4ndischer_Zeugnisse_SchUG.html Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

7 Gesetzliche Grundlagen schulischer Maßnahmen für SchülerInnen mit anderen Erstsprachen als Deutsch. Forrás: http://www.schule-mehrsprachig.at/fileadmin/schule_mehrsprachig/redaktion/Hintergrundinfo/info1-14-15.pdf Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

azonban tartományi hatáskörbe is tartozik, ami a törvényi szabályozás bizonytalanságát is eredményezi. A magyar gyerekek osztrák iskolában való helyzetének jogi tisztázatlanságát jól mutatja, hogy 2009 májusában a Burgenlandi tartományi kormány rendeletben engedélyezte az ingázó gyermekek számára az iskolátogatást Ausztriában, ezzel szemben Gerhard Resch, a Landesschulrat für Burgenland akkori elnöke nem ismerte el ennek érvényességét, és az igazgatókat arra utasította, hogy csak azokat a tanulókat vehetik fel iskolájukba, akik állandó vagy ideiglenes lakhellyel rendelkeznek az adott iskolához körzetileg tartozó településen.⁸ Ebből is látszik, hogy a magyar diákok ausztriai iskoláztatása bár jogszerű, de osztrák oldalról nem problémamentes.

A helyzetet a kutatás szempontjából még két fontos tény árnyalja tovább: az egyik, hogy Magyarország más országgal határos részein ehhez hasonló jelenség nem tapasztalható, tehát nincsenek olyan magyar gyerekek, akik szlovén, horvát, szerb, román, ukrán vagy szlovák iskolába járnának. Megállapíthatjuk tehát, hogy egy sajátos nyugat-magyarországi, osztrák határmenti jelenségről van szó. A másik, hogy az Ausztriával szomszédos többi országból, így Németországból, Szlovéniából, Szlovákiából és Csehországból is járnak a határmenti településekről gyerekek osztrák iskolába, ami alapján pedig feltételezhető, hogy az osztrák iskolában folyó nevelés, oktatás vonzóbb a környező országokban élők számára a saját országuk közoktatási intézményei által nyújtott oktatásnál, nevelésnél.⁹

Tanulási célú vándorlás és ingázás az osztrák–magyar határ mentén

A tanulási célú vándorlás és ingázás jelenségének bemutatásához és értelmezéséhez a szociológiához tartozó migráció és ingázás fogalmakat vettük kölcsön, némi kiegészítéssel. A migráció szociológiai értelemben a népesség városok, községek, települések, országok közötti megoszlásának dinamikáját jelenti, olyan lakóhely változtatást, ami belső vándorlás esetében településhatár átlépésével, míg nemzetközi vándorlás esetében országhatár átlépésével jár.

⁸ A Burgenländische Landesregierung rendelete és a Landesschulratpräsident utasítása eredetiben nem található meg, forrása sajtóközlemény. <http://kurier.at/chronik/burgenland/eberau-das-ist-ein-reines-politikum/733.667> Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

⁹ Imre, Manfred: Eberau: „Das ist ein reines Politikum”. 05. 12. 2011. <http://kurier.at/chronik/burgenland/eberau-das-ist-ein-reines-politikum/733.667> Utolsó megtekintés: 2016. 03. 07.

A migráció témaköréhez tartozik az ingázás is, ami azt jelenti, hogy egy aktív keresőnek más településen van a lakóhelye és a munkahelye, tehát a munkába járás során településhatárt lép át. Az ingázás jellegét tekintve lehet napi, heti vagy annál ritkább. (ANDORKA 2003: 220–241) Az ingázás esetében a szociológiai szakirodalom nem említi az országhatár átlépését, ami annak tudható be, hogy jelentős mértékben csak a határmenti településeken, elsősorban az osztrák határ mentén tapasztalható, és ott is Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása után nőtt meg az Ausztriában munkát vállalók aránya. Kutatásunk szempontjából tehát szükséges az ingázás meghatározásának országhatár átlépéssel történő kiegészítése.

A nyugati országhatár mentén megfigyelhető jelenség esetében kimutatható mind a migráció, mind pedig az ingázás, azzal a kitételrel, hogy az óvodások és az iskolások esetében mindkettő tanulási céllal történik és nem kereső tevékenység folytatása miatt. Legnagyobb mértékben a tanulási célú mindennapi ingázás jellemző az osztrák óvodákba és iskolákba járó magyar gyerekekre. A kezdeti időszakban elsősorban a szülők vitték-hozták minden nap a gyerekeket, a későbbiekben, így jelenleg is, menetrend szerint közlekedő, a tanítási napokhoz és időhöz igazodó iskolabuszok szállítják Magyarországról a diákokat Ausztriába, ami nagymértékben megkönnyítette az iskolába járást, és ezzel hozzájárult ahhoz, hogy nőtt a magyar állampolgárságú gyerekek száma az ausztriai határmenti iskolákban. Az óvodásokat továbbra is a szülők hozzák-viszik óvodába. Kis számban azonban vannak olyan magyar családok, akik többek között azért választottak ausztriai lakhelyet, hogy gyermekeik gond nélkül osztrák óvodába, iskolába járhasanak, így ebben az esetben tanulási célú migrációról beszélhetünk.

Ha a szülők kereső tevékenységének helyét nézzük, megállapíthatjuk, hogy sok esetben ők is Ausztriába ingáznak minden nap dolgozni, de ez nem kizárólagos, hiszen vannak olyan szülők is, akik Magyarországon rendelkeznek munkahellyel vagy vállalkozással, és nem Ausztriában. Az ausztriai lakhellyel rendelkezők esetében pedig nem evidencia, hogy Ausztriában folytatnak kereső tevékenységet.

Nyíri Pál *Nemzetállam, közoktatás és a migráció logikája* című tanulmányában felhívja már a figyelmet arra, hogy az oktatás nemzetközivé válása folytán az egyes országok oktatási rendszerei globálisan versengő termékké válnak (NYÍRI 2004: 49), amit az előzőekben bemutatott helyzetkép is alátámaszt azzal, hogy Magyarország nyugati határa mentén az osztrák oktatás a magyar oktatás konkurenciájává vált. Ez azonban több szempontból is elgondolkodtató: vajon milyen okok húzódnak meg a jelenség hátterében és milyen rövid- és hosszú távú következményei lehetnek az egyén és a társadalom számára? Milyen

megfontolások alapján döntenek úgy a szülők, hogy egy külföldi, még ha határ közeli iskolába is íratják gyermekeiket, annak ellenére, hogy tisztában vannak az ezzel járó nehézségekkel és plusz terhekkel. Ha abból az alapvetésből indulunk ki, hogy a szülő jót akar a gyerekének, azaz hogy az alapján választ iskolát, hogy az a lehető legjobb oktatást és nevelést nyújtsa gyermekének, felvetődik a kérdés, hogy milyen kritika fogalmazódik meg az iskolaválasztásban a magyar köznevelési intézményekre vonatkozóan, és ezzel összefüggésben, miben jobbak, miben nyújtanak többet az osztrák óvodák és iskolák gyermekük számára?

Az egyén, a tanuló szempontjából is számos problémát jelenthet az ausztriai óvodába és iskolába járás: ilyenek a nyelvi nehézségek, beilleszkedési problémák, a szociális kapcsolatok, barátságok alakulása, a mindennapi ingázással járó plusz megterhelés, a két ország iskoláinak átjárhatósága. Felvetődik továbbá a kérdés, hogy ezeknek a gyerekeknek az esetében hogyan történik az anyanyelvi nevelés, a nemzeti identitástudat alakítása, valamint hogy az a tény, hogy egy másik nemzet és ország közoktatási intézményeiben tanulnak, szocializálódnak, sajátítják el a közművelődési tartalmakat, hogyan befolyásolja az anyanyelv, azaz a magyar nyelv fejlődését és a nemzeti azonosságtudat alakulását. Ezen kívül, hogy az ausztriai középiskolai végzettség megszerzése után milyen elképzeléseik vannak a jövőjüket illetően, hol képzelik el tanulmányaik folytatását, hol szeretnének majd felnőttként dolgozni és élni? Ausztriában vagy Magyarországon?

A kutatás módszerei és a vizsgálati minta

Az előbbieken megfogalmazott kérdésekre kerestük a választ a tanulási célú ingázással és migrációval kapcsolatos kutatás során. Elsőként összehasonlítottuk az osztrák és a magyar oktatási rendszert azzal a céllal, hogy képet kapjunk arról, mennyire kompatibilis a két rendszer az átjárhatóság szempontjából. Vizsgáltuk, hogy a nemzetközi kompetenciamérések tükrében jobb és eredményesebb-e az osztrák oktatás a magyarnál, azaz jobb és eredményesebb oktatást kapnak-e a magyar tanulók az ausztriai iskolákban. Ezen kívül feltártuk, hogy milyen motívumok határozzák meg a szülők óvoda- és iskolaválasztással kapcsolatos döntését, milyen kritika fogalmazódik meg a szülőknél a magyar intézményekben zajló oktatással, neveléssel kapcsolatban, illetve, hogy az oktatás és nevelés mely területén tartják jobbnak és miért az osztrák nevelési és közoktatási intézményekben folyó pedagógiai munkát. Ezen túlmenően arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen hatással van a gyerekekre, hogy tanulmányai-

kat osztrák iskolában teljesítik, ezen belül kiemelten foglalkoztunk az anyanyelvi képesséssel, a nemzeti identitás alakulásával, a nyelvi és beilleszkedési nehézségekkel. Legvégül feltártuk a gyerekek hosszú távú, továbbtanulással és munkavállalással kapcsolatos terveit és elképzeléseit is.

A szempontok vizsgálatához a kérdéskör komplexitásából kifolyólag több módszert is alkalmaztunk azért, hogy minél több oldalról és szempontból tudjuk vizsgálni a tanulási célú migráció és vándorlás jelenségét. Összehasonlítottuk az osztrák és a magyar közoktatási rendszer szerkezetét, a nemzetközi kompetenciaméréseken elért eredményeket; dokumentumelemzéssel vizsgáltuk az intézményes nevelést és oktatást meghatározó jogi dokumentumokat, úgymint a magyar köznevelési törvényt és az osztrák közoktatást szabályozó törvényeket, a magyar és az osztrák óvodai nevelési programokat, valamint iskolai tanterveket, tananyagokat. Ezen kívül tartalomelemzéssel tártuk fel a magyar gyerekek ausztriai iskoláztatásával kapcsolatban a magyar és az osztrák sajtóban megjelent írásokat.

A dokumentumok és sajtóközlemények elemzése mellett félig strukturált interjúk készítettünk a gyerekeiket osztrák óvodába és/vagy iskolába járató szülőkkel és az osztrák iskolában tanuló magyar gyerekekkel. Az interjúban 60 család vett részt, a vizsgálati minta összetétele a következőképpen alakult:

A vizsgálatba bevont szülők jellemzői: életkor tekintetében középkorú szülőkről van szó, a legfiatalabb 30 éves, a legidősebb 63 volt az interjú felvételekor. A szociális helyzetet nézve, bár az anyagi helyzetre vonatkozó kérdések nem tartoztak az interjúhoz, mégis fontosnak tartjuk megemlíteni a jelenség vizsgálata szempontjából, hogy a családok jó anyagi helyzetben élnek és a gyerekek jó szociális háttérrel rendelkeznek. A szülők iskolai végzettségét tekintve a legalacsonyabb iskolai végzettség a szakközépiskola volt, a legmagasabb az egyetem, tehát érettségivel minden szülő rendelkezik. A lakóhelyét tekintve a vizsgálatban résztvevő családok 90%-a magyarországi lakhellyel rendelkezik. Az Ausztriában élő családok pedig rendszeresen járnak Magyarországra pl. a nagyszülőkhöz vagy munkavégzés céljából. A munkahelyet és a munkavégzés helyét nézve a szülők között vannak alkalmazottak és vállalkozók egyaránt. Ha azt nézzük, hogy hol dolgoznak – Ausztriában vagy Magyarországon –, megállapíthatjuk, hogy vannak olyanok, akik Magyarországon dolgoznak és vannak olyanok is, akik Ausztriában, illetve olyanok is, akik mindkét országban folytatnak kereső tevékenységet. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy a családok melyik országban élnek és melyikben vállalnak munkát, megállapíthatjuk, hogy az ausztriai lakhely nem jelenti feltétlenül az ausztriai munkavállalást is, hiszen vannak olyan családok, akik osztrák településen élnek, de Magyarországon dol-

goznak a szülők, vagy itt van vállalkozásuk. A magyarországi lakhely pedig nem jelenti az itteni munkavállalást, mivel sokan ingáznak minden nap Ausztriába dolgozni, vagy van mindkét országban is vállalkozásuk.

A vizsgálatba bevont gyermekek jellemzői: interjú csak a 10 év feletti gyerekekkel készítettünk, mivel az interjú kérdéseire az ezen életkor alatti gyerekek a kérdéssor kipróbálása során nem tudtak értékelhető választ adni. Ebből kifolyólag a vizsgálatban részt vett gyerekek életkora 11 és 20 év között volt az interjúk felvételekor. A magyar oktatási-nevelési rendszerben eltöltött időt tekintve a gyerekek egy része már óvodába is Ausztriában járt, ezt követően pedig az elemi oktatást nyújtó Volksschule-t is ott végezték, jelenleg pedig a középfokú oktatás alsó vagy felső szintjén tanulnak, vagy a 2015/2016-os tanévben érettségiztek. A gyermekek egy másik csoportja óvodába Magyarországon járt, ezen a csoporton belül vannak olyanok, akik csak azután kezdtek meg ausztriai tanulmányaikat, hogy az alsó tagozatot szintén Magyarországon fejezték be. Az óvoda utáni osztrák iskolai tanulmányok megkezdése és csak az alsó tagozat elvégzése után megkezdett ausztriai iskola között változatos képet mutat a minta: van, aki a második osztály, van, aki a harmadik osztály befejezése után ment csak ki osztrák iskolába. A jelenlegi iskolát tekintve, ahova a tanulók járnak, a megkérdezettek a középfokú oktatás alsó vagy felső szintjéhez tartozó valamely oktatási intézményben tanulnak, mely között Neue Mittelschule, allgemeinbildende höhere Schule (gimnázium) és berufsbildende höhere Schule egyaránt megtalálható. (Az egyes iskolatípusok leírását lásd a *Magyarország és Ausztria oktatási rendszere* című fejezetben.)

Az előzőekben bemutatott módszerek alkalmazásával a kutatás során az alábbi szempontokat vizsgáltuk:

- a két oktatási rendszer intézményeinek átjárhatóságát,
- a két ország nemzetközi kompetenciaméréseken elért eredményeit,
- a szülők óvoda- és iskolaválasztási motivációit,
- a magyar gyerekeket fogadó óvodák és iskolák fogadókészségét,
- az óvodai és iskolai felvételi követelményeket,
- a magyar anyanyelvű gyerekek német nyelvi fejlesztését,
- a magyar gyerekek óvodai és iskolai integrációját,
- a gyerekek közösségi beilleszkedését,
- az iskolai keretek között zajló idegennyelv-oktatást,
- az iskolai teljesítménymérés és értékelés formáit és elveit,
- az iskolákban alkalmazott oktatási-nevelési módszereket,
- az intézményes keretek között megvalósuló nemzeti identitásra nevelést,

- a magyar anyanyelvű tanulók anyanyelvi nevelését,
- a magyar tanulók természetes nemzeti identitásának alakulását,
- a szülők és diákok pályaaspirációit és sikernarratíváit.

A kutatás eredményeinek bemutatása és elemzése során törekedtünk arra, hogy se a gyerekek által látogatott óvodák és iskolák, se pedig a családok és a gyerekek ne legyenek beazonosíthatóak. Ezért az óvodákat és iskolákat nem nevezzük meg, azoknak a településeknek a nevét sem adjuk meg, ahol ezek az intézmények találhatóak, illetve a családokat és gyermekeket sem nevezzük meg. Ahol ez elkerülhetetlen volt, ott az interjúalanyokat az ABC betűivel véletlenszerűen jelöltük, nem pedig nevük kezdőbetűjével.